

VIKTOR E. FRANKL

DUMNEZEUL NEȘTIUT

PSIHOTERAPIE
ȘI RELIGIE

Traducere din limba germană
de **Ioana Brigle**



PPT
PSIHOLOGIA
PENTRU
TOȚI
TREI

Cuprins

Cuvânt-înainte la a șaptea ediție în limba germană	9
Cuvânt-înainte la a treia ediție în limba germană	11
1 Esența analizei existențiale	13
2 Inconștientul spiritual	22
3 Analiza existențială a conștiinței morale	35
4 Interpretarea viselor din perspectiva analizei existențiale	46
5 Transcendența conștiinței morale	61
6 Religiozitatea de la nivel inconștient	73
7 Psihoterapie și religie	87
8 Logoterapie și teologie	94

9	Asistența medicală a sufletului	104
10	Organul pentru sens	110
11	Caracterul prereflexiv și ontologic al autoînțelegerii umane	116
12	Omul în căutarea sensului ultim	127
	Alte scrieri ale lui Viktor E. Frankl	155

Surorii mele

Cuvânt-înainte la a șaptea ediție în limba germană

Cu excepția bibliografiei care a fost actualizată, cea de-a șaptea ediție a fost extinsă cu o secțiune (v. cap. 12, „Omul în căutarea sensului ultim“), în cadrul căreia este publicată pentru prima oară traducerea în germană a unei conferințe ținute în limba engleză, ce a avut loc cu prilejul câștigării Premiului Oskar Pfister din partea Academiei Americane de Psihiatrie, la congresul anual din 1985 din Dallas, Texas¹. A fost pentru prima oară când acest premiu a fost acordat unui străin. Premiul poartă numele teologului elvețian Oskar Pfister, prieten și elev proeminent al lui Sigmund Freud. După cum se știe, cei doi au purtat o corespondență întinsă pe câțiva ani de zile, care între timp a fost publicată. (*V. Briefe 1909–1939*, coord. de E. Freud/H. Meng, Frankfurt, 1981.)

Viena, mai 1988
Viktor E. Frankl

¹ O variantă a acestui text se regăsește și în cartea mea *Logotherapie und Existenzanalyse. Texte aus fünf Jahrzehnten*, apărută la Editura Piper, München, 1987.

Cuvânt-înainte la a treia ediție în limba germană

Această carte are la bază o conferință pe care am susținut-o în fața unui grup restrâns de persoane, la invitația unui cerc în care s-au reunit, la puțin timp după al Doilea Război Mondial, câțiva intelectuali vienezi. În 1948, conferința a fost publicată pentru prima oară sub formă de carte.

Luând în considerare timpul scurs de la prima apariție, am acceptat cu reticență propunerea Editurii Kösel de a publica o nouă ediție. Mi-a devenit clar că nu mai puteam subscrie în totalitate la ceea ce am afirmat în prima ediție a lucrării. „Sau poate ar trebui să mă rușinez de faptul că gândirea mea a evoluat în mod considerabil de atunci și până acum?“, mă întreb în cuvântul-înainte la ediția în limba engleză.

Într-adevăr, în ediția de față am adus câteva modificări ușoare. Cu toate acestea, *Dumnezeul neștiut* rămâne, în opinia mea, cartea cea mai bine structurată dintre toate lucrările mele și consider că ar fi fost păcat să distrug structura bine sistematizată a cărții, intervenind cu tot felul de adaosuri

la textul inițial. (Secțiunile 1–7.) Așa că am acceptat alternativa sugerată de editori și, dintr-o serie de publicații proprii ulterioare, am selecționat câteva materiale relevante pentru temele esențiale din *Dumnezeul neștiut*, pe care le-am reunit sub forma unei părți suplimentare. (Secțiunile 8–11.)

Logoterapia nu ar trebui evaluată, în ceea ce privește stadiul actual al performanțelor ei, în mod exclusiv pe baza lucrării de față, ci și din prisma anvergurii ei proprii. Referințele de la sfârșitul cărții îi oferă cititorului posibilitatea să descopere nu doar câteva surse de literatură care descriu modul de aplicare al logoterapiei în domeniul interdisciplinar format din teologie și psihoterapie, ci și câteva lucrări axate pe utilizarea ei clinică. În același timp, aceste lucrări abordează și unele chestiuni legate de tehnica terapeutică, de teoria motivației din perspectiva logoterapiei (este vorba despre conceptualizarea „voinței de sens”) — teorie ce a fost validată de curând și din punct de vedere empiric —, precum și de problema sentimentului lipsei de sens, aspect devenit tot mai predominant în prezent. În fața acestei nevroze în masă, care se propagă într-un ritm tot mai accelerat, nicio persoană onestă și care pretinde că ia în serios psihoterapia nu poate eluda (astăzi, la fel de puțin ca acum 25 de ani) confruntarea acesteia cu teologia.

Viena – San Diego, ianuarie 1974

Viktor E. Frankl

1

Esența analizei existențiale

*Ecce labia mea non cohibui*¹

De la Arthur Schnitzler ni s-a transmis o vorbă care spune că nu există cu adevărat decât trei virtuți: obiectivitatea, curajul și sentimentul de responsabilitate. Poate fi tentant să-i atribuim fiecareia dintre aceste virtuți câte una din școlile de psihoterapie născute pe tărâm vienez.

Este evident că virtutea curajului corespunde psihologiei individuale a lui Alfred Adler. În definitiv, această psihologie își concepe metoda sa terapeutică în ansamblul ei ca nefiind altceva decât o încercare de încurajare a pacientului. Scopul acestei încurajări îl reprezintă depășirea sentimentelor de inferioritate, pe care psihologia adleriană le consideră factorul determinant, dacă nu chiar exclusiv, pentru formarea bolii.

¹ Din latină, *Cartea psalmilor*: „Iată, buzele mele nu le voi opri”. (N.t.)

În același fel, o altă virtute dintre cele menționate, și anume cea a obiectivității, putem spune că i se potrivește psihanalizei. Ce altă virtute i-ar fi permis lui Sigmund Freud să privească, asemeni lui Oedip, în ochii Sfinxului — sufletul uman — și să-i dezlege misterul, cu riscul descoperirii a tot ceea ce poate fi mai dureros și mai neplăcut? Pe vremea sa, o astfel de încercare reprezenta ceva colosal, de aceea realizarea sa a fost una uriașă. Până în acel moment, psihologia și în special așa-numita psihologie academică a reușit să evite tot ceea ce Freud a așezat în centrul teoriei sale. Așa cum anatomistul Julius Tandler spunea în glumă despre somatologia ce se predă în învățământul liceal că era „o anatomie din care era exclus aparatul genital“, tot astfel, Freud ar fi putut spune că psihologia care se predă în învățământul academic era o psihologie din care era exclus libidinalul.

Pe de o parte, psihanaliza i-a acordat obiectivității respectul cuvenit, pe de altă parte, însă, i-a picat acesteia victimă, pentru că obiectivitatea a condus în cele din urmă la obiectualizare, adică la transformarea în obiect a persoanei umane. Psihanaliza privește pacientul ca fiind dominat de „mecanisme“, iar terapeutul este, în viziunea sa, o persoană care știe cum să gestioneze aceste mecanisme. El stăpânește deci tehnica prin care aceste mecanisme dereglate pot fi reparate.

Cât cinism se ascunde în spatele acestei interpretări a psihoterapiei în termeni de tehnică, de „psihotehnică“! Însă întrebarea este: Oare nu tindem să-l percepem pe terapeut ca simplu

tehnician doar atunci când l-am perceput în prealabil pe pacient, pe omul bolnav, ca pe o mașină? Căci doar un „om-mașină“ ar avea nevoie de un „terapeut-tehnician“.

Dar cum a ajuns psihanaliza la această concepție tehnico-mecanicistă? Așa cum am menționat deja, această doctrină poate fi înțeleasă mai bine dacă luăm în considerare epoca istorică în care ea a apărut, însă nu trebuie să ne limităm doar la aceasta, ci trebuie să ținem cont și de mediul social din acele vremuri — un mediu impregnat de multă pudoare. Psihanaliza a reprezentat o reacție la tot acel context — o reacție depășită astăzi, cel puțin în unele privințe, dar care, la drept vorbind, poate fi considerată „reacționară“. Pe de altă parte, Freud nu a fost doar cineva care a „reacționat“ împotriva timpului său, ci și cineva care a transpus în acțiune idei care pluteau în aerul epocii sale. Pe vremea când își construia teoria, el se afla cu totul sub influența psihologiei asociaționiste, care începea pe atunci să se dezvolte și care mai târziu a devenit un curent dominant. Asociaționismul a fost în mod absolut un produs al naturalismului, un fenomen ideologic de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Acest lucru este reflectat probabil cel mai vizibil de cei doi piloni fundamentali ai doctrinei psihanalitice: atomismul psihologic și teoria energiei psihice².

² Este adevărat că psihanaliza recunoaște astăzi faptul că în Eu există o zonă lipsită de conflicte. (Heinz Hartmann.) Însă nu înțelegem de ce ar trebui lăudată pentru faptul că acceptă un lucru ce le era cunoscut nepsihanaliztilor de

Psihanaliza privește întregul ce formează psihicul uman la nivel atomist, adică fiind compus din părți individuale, din diverse pulsuni, care la rândul lor sunt formate din pulsuni parțiale, respectiv din elemente pulsionale. În acest fel, psihicul nu este doar atomizat, ci este și complet anatomizat: analiza psihicului se transformă, pas cu pas, în anatomia sa.

Dar în acest fel, psihicul sau mai exact persoana umană este oarecum distrusă în întregul ei. Am putea spune că psihanaliza aproape că „depersonalizează” omul. În același timp, ea personifică instanțele individuale din structura generală a psihicului, instanțe aflate adesea în conflict unele cu altele, de exemplu așa-numitul Se ori „complexele” asociative. Uneori, acestea nu sunt doar personificate (transformate în entități pseudo-personale independente și autonome), ci și demonizate³.

mult timp și pe care nu l-au negat (pentru a reveni apoi), așa cum au făcut psihanaliztii. Cu alte cuvinte, este de neînțeles de ce psihanaliza ar trebui să primească o medalie pentru curajul ei de a bate în retragere.

³ Psihanaliza merge atât de departe, încât, folosindu-ne de cuvintele lui Medard Boss, ea construiește ipoteza, mai corect spus, ipostaza „unei instanțe a Eu-lui, a unei instanțe a inconștientului și a unei instanțe a Supraeului” și astfel, „utilizează în fond vechea tehnică a basmelor pentru copii. Și basmele izolează comportamentele mamei, în forma lor dorită de către copil, față de celelalte posibilități, condensându-le în imaginea unei instanțe autonome, în figura unei zâne bune. În schimb, aspectele neplăcute, cele despre care copilul nu vrea să știe nimic și de care se teme, sunt personificate în ideea de vrăjitoare. Pe măsură ce credința în aceste figuri fabuloase va scădea, e probabil ca și reprezentările psihologice ale acestor instanțe să nu mai poată fi menținute pentru mult timp în viitor”. (*Schweizerische*

În acest fel, psihanaliza deconstruiește întregul unitar care este persoana umană, pentru a se regăsi în cele din urmă în fața sarcinii de a o reconstrui, din nou, din bucăți. Acest lucru se vede cu cea mai mare claritate în teoria psihanalitică care concepe Eul ca fiind compus din „pulsioni ale Eului“. Cu alte cuvinte, cenzura care refulează pulsionile este ea însăși de natură pulsională. Este ca și cum am spune că un constructor care clădește un edificiu din cărămizi este el însuși compus din cărămizi. Tocmai în această parabolă, ce ni se impune de la sine, putem vedea cât de materialist este modul de gândire psihanalitic, felul în care el se sfârșește în materie. (Ceea ce nu e același lucru cu materialitatea concretă.) Această materie constituie în același timp și baza atomismului ei.

Am afirmat că psihanaliza se caracterizează nu doar prin atomism, ci și prin teoria energiei psihice. Într-adevăr, psihanaliza operează în mod constant cu noțiunile de energie pulsională⁴ și de dinamică a afectelor. Conform psihanalizei,

Zeitschrift für Psychologie und ihre Anwendungen 19 [1960], p. 299.)

⁴ Vezi Sigmund Freud: „Trei eseuri asupra teoriei sexualității“, în *Studii despre sexualitate (Opere esențiale, vol. 5)*, Editura Trei, București, 2010, p. 160: „Producerea excitației sexuale... furnizează o provizie de energie care va fi folosită în mare parte pentru alte scopuri decât cele sexuale, și anume... (prin intermediul refulării...) pentru edificarea barierelor sexuale de mai târziu“. Sau p. 144: „Îl vedem atunci (libidoul) concentrându-se asupra obiectelor, fixându-se asupra lor sau abandonându-le, trecând de la ele la altele și dirijând de pe aceste poziții activitatea sexuală a individului“.

pulsiunile, respectiv elementele pulsionale funcționează în același mod ca un paralelogram de forțe. Dar care este obiectul acestor forțe? Răspunsul este: Eul. În viziunea psihanalitică, Eul reprezintă în ultimă instanță mingea de joacă a pulsiunilor. Sau cum spunea odată Freud: Eul nu este stăpân în propria lui casă.

Vedem astfel că psihicul nu este redus doar din punct de vedere genetic la pulsiuni, ci el este și determinat cauzal de acestea. Ambele procese au un caracter implacabil. Psihanaliza interpretează în mod a priori ființa umană ca fiind purtată de pulsiuni. Acesta este și motivul ultim pentru care Eul uman trebuie reconstruit ulterior, plecând de la pulsiuni.

Dintr-o asemenea perspectivă atomistă, energetică și mecanicistă⁵, psihanaliza îl privește pe om ca pe un aparat psihic ce funcționează precum un automat.

Acesta este punctul în care intervine analiza existențială. Aceasta îi opune perspectivei psihanalitice o viziune diferită: în locul *automatismului aparatului psihic*, analiza existențială vede în om *autonomia existenței spirituale*. Și astfel, am ajuns din nou în punctul de la care am plecat: la lista virtuților propusă de Schnitzler. Așa cum am atribuit virtutea obiectivității psihanalizei, pe cea a curajului, psihologiei individuale adleriene, tot astfel putem afirma că virtutea sentimentului de responsabilitate

⁵ Freud însuși a fost cel care i-a descris pe psihanalisti cu termenul de „mecaniciști și materialști incorrigibili“. (*Schriften*, Imago Publishing, Londra, vol. XVII, p. 29.)

corespunde analizei existențiale. Pentru ea, ființa umană înseamnă, la modul cel mai profund, faptul-de-a-fi responsabil, iar pe sine însăși se înțelege ca „analiză cu privire la faptul-de-a-fi-responsabil“. La vremea la care conceptul de „analiză existențială“ prindea formă și ni s-a impus ca fiind necesar⁶ pentru desemnarea acestui fapt-de-a-fi-responsabil, pe care noi l-am așezat în centrul ființării umane (*Dasein*), ni s-a revelat un termen utilizat de filosofia contemporană pentru a numi modul specific de a fi al omului: termenul de „existență“.

Dacă ar fi să oferim o scurtă privire retrospectivă a procesului prin care analiza existențială a ajuns să considere faptul-de-a-fi-responsabil ca reprezentând trăsătura fundamentală a ființării umane (*Dasein*), atunci putem spune că mai întâi am plecat de la o inversare a întrebării privitoare la sensul ființării umane⁷. Astfel, ne-am străduit să scoatem în evidență faptul că viața este articulată de o serie de sarcini și datorii și că, în același timp, ființarea umană (*Dasein*) este definită prin capacitatea de a răspunde: nu omul este cel care trebuie să pună întrebarea cu privire la sensul vieții, ci mai degrabă omul însuși este cel interogat, cel care trebuie să răspundă. Deci lucrurile stau exact invers: omul este cel care trebuie să ofere un răspuns, el însuși are sarcina să răspundă întrebărilor pe care viața

⁶ Vezi V.E. Frankl, „Philosophie und Psychotherapie. Zur Grundlegung einer Existenzanalyse“, în: *Schweizerische medizinische Wochenschrift* 69 (1938), p. 707.

⁷ Vezi Viktor E. Frankl, *Doctorul și sufletul. Bazele logoterapiei și analizei existențiale. Zece teze cu privire la persoană*, Editura Meteor Press, 2019.

i le adresează. Dar un astfel de răspuns este întotdeauna un răspuns ce se obiectivează „prin fapte“. Răspunsurile la „întrebările vieții“ le putem oferi cu adevărat doar prin acțiunile noastre. Putem da răspunsuri doar în contextul caracterului „răspunzător“ al ființării noastre umane. Putem vorbi despre ființarea „noastră“ umană (*Dasein*-ul „nostru“) doar în măsura în care ne-am asumat responsabilitatea pentru ea.

Însă responsabilitatea față de ființa noastră nu se obiectivează doar „în fapte“. Dincolo de acestea, ea nu există decât „în aici și acum“ — în concretețea persoanei respective și a situației respective. De aceea, responsabilitatea față de ființarea umană (*Dasein*) reprezintă pentru noi întotdeauna o responsabilitate *ad personam* și *ad situationem*.

În măsura în care analiza existențială se dorește a fi o metodă terapeutică, ea se adresează în special unui mod nevrotic al ființării umane (al *Dasein*-ului), deci unui mod existențial „decăzut“ sau căzut pradă nevrozei. Scopul ei ultim este de a-l face pe om (în special pe cel nevrotic) conștient de faptul-de-a-fi-responsabil sau de a-i aduce în conștient responsabilitatea pe care o are față de propria ființare umană. (*Dasein*.)

În acest punct trebuie să ne oprim un pic. După cum se poate observa, și în analiza existențială ceva trebuie să devină sau să fie făcut conștient. Acest lucru înseamnă oare că, după toate aparențele, analiza existențială urmărește un scop analog cu cel urmărit de psihanaliză? Nu chiar, de vreme ce în psihanaliză ceea ce este adus în conștiință sunt